

УДК 378.4: 613/614

МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розкриваються підходи до визначення поняття «здоров'язбережувальні технології», проаналізовано структурні характеристики і основні компоненти методичної системи навчання здоров'язбережувальним технологіям в освітньому середовищі вищого педагогічного навчального закладу. Конкретизовано напрями підготовки майбутніх вчителів біології не тільки як професіоналів-предметників, але і як фахівців, здатних формувати високий рівень культури здоров'я в школярів у подальшій педагогічній діяльності.

***Ключові слова:** здоров'язбережувальні технології, здоров'язбережувальне освітнє середовище, компоненти здоров'язбережувальних технологій.*

На сучасному етапі розвитку цивілізації життя і здоров'я людини визначаються як найвищі цінності, бо саме вони є показником цивілізованості суспільства, головним критерієм ефективності діяльності всіх його інституцій. Підтвердженням цього є найважливіші стратегічні завдання визначені національними програмами «Освіта (Україна XXI століття)», «Діти України», Національною доктриною розвитку освіти й програмою «Здоров'я нації», що полягають у створенні умов для всебічному розвитку людини, становленню її духовного, психічного та фізичного здоров'я.

Новітні умови входження України у європейський освітній простір вимагають кардинальних змін до вирішення проблеми підвищення рівня здоров'я учнівської і студентської молоді у закладах освіти. Провідну роль у формуванні здоров'язбережувального середовища повинні відіграти майбутні вчителі біології (Г.Л. Апанасенко, М.С. Гончаренко, В.П. Горашук, М.В. Гриньова, В.В. Колбанов, Л.П. Суценко, Л.Г. Татарнікова). Саме тому проблема впровадження у навчальний процес вищого педагогічного навчального закладу методичної системи навчання здоров'язбережувальних технологій майбутніх учителів біології є актуальною і має незаперечне теоретичне і практичне значення.

Мета статті – систематизація й аналіз основних компонентів здоров'язбережувальних технологій у освітньому середовищі вищого педагогічного навчального закладу.

Останнім часом питання методичної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до вирішення проблем збереження здоров'я школярів розглядається як важливий аспект професійної діяльності вчителя та показник його професіоналізму.

Більшість учених (В.Р. Кучма, А.М. Мітяєва, М.К. Смирнов, М.І. Степанова, Л.Ф. Тихомирова та ін.) вказують на використання здоров'язбережувальних технологій як на головний напрям вирішення проблем збереження та зміцнення здоров'я дітей та підлітків в умовах сучасної освіти. Науково-педагогічна література з питань здоров'язбережувальних технологій із цього питання представлена роботами багатьох дослідників (В.І. Бобрицька, А.Р. Вірабова, М.С. Гончаренко, В.П. Горащук, Ю.С. Лук'янова та ін.). Але відсутність єдиної методичної системи навчання здоров'язбережувальних технологій, невизначеність змісту, принципів, структурних компонентів здоров'язбережувальної діяльності вчителів не дозволяють вирішити окремі теоретичні та практичні питання підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до використання здоров'язбережувальних технологій.

Як наслідок, вважає В.І. Бобрицька, «випускники педагогічних університетів часто не підготовлені до реалізації суспільно важливого завдання виховання здорового покоління, не здатні організувати навчально-виховний процес на основі здоров'язбережувальних освітніх технологій, недостатньо дбають про своє здоров'я і не дотримуються здорового способу життя» [1, с. 17].

Н.І. Соловійова стверджує, що здоров'язбережувальна система освіти є складноструктурним феноменом сукупності здоров'язбережувальних технологій і основних складових її компонентів (інформаційного, інструментального, соціального, нормативно-законодавчого, фінансового, організаційно-структурного, функціонального), які в цілому забезпечують ефективність діяльності педагогічного колективу в збереженні здоров'я учнів та у формуванні в них культури здорового способу життя [7, с. 12].

Розуміння структурних характеристик і основних компонентів методичної системи навчання здоров'язбережувальним технологіям у освітньому середовищі вищого педагогічного навчального закладу базується на комплексному аналізі феномену і визначенні підходів до поняття «здоров'язбережувальна технологія».

Актуальним є зауваження Л.Ф. Тихомирової, що «найважливішим у характеристиці будь-якої педагогічної технології, яка реалізовується в освітній установі, є те, наскільки вона зберігає здоров'я учнів, тобто чи є вона здоров'язбережувальною» [8, с. 44].

Методологічним є підхід до визначення цього поняття запропонований В.Р. Кучмою і М.І. Степановою. Так, зокрема, дослідники називають здоров'язбережувальними технологіями, такі педагогічні технології навчання, що «ґрунтуються на: вікових особливостях пізнавальної діяльності дітей; навчанні на оптимальному рівні складності; варіативності методів і форм навчання; оптимальному поєднанні рухових і статичних

навантажень; навчанні в малих групах; використанні наочності й поєднанні різних форм надання інформації; створенні емоційно сприятливої атмосфери; формуванні позитивної мотивації до навчання («педагогіка успіху»); на культивуванні у школярів знань із питань здоров'я» [4, с. 3].

Із точки зору організації навчально-виховного процесу в освітньому закладі визначає поняття «здоров'язбережувальна технологія» Ю.В. Науменко, який розглядає цей феномен як «систему різних цілеспрямованих дій на цілісний навчально-виховний процес, організовуваних освітньою установою для медично-психолого-педагогічної профілактики й корекції негативних психофізіологічних, психологічних і особистісних станів школярів у рамках традиційної системи освіти» [5, с. 39].

Найбільш доцільним із погляду актуальності й мети статті, на нашу думку, є підхід О.М. Іонової та Ю.С. Лук'янової, які розглядають поняття «здоров'язбережувальні освітні технології» як «сукупність засобів, методів, форм, прийомів організації, проведення, управління навчально-виховного процесу, спрямовані на забезпечення ефективності здоров'язбереження учнів» [2, с. 70].

Базуючись на цьому визначенні, автори наголошують, що «найважливішими складниками здоров'язбережувальних освітніх технологій є технології, спрямовані на врахування коливань працездатності людини протягом навчальних циклів (уроку, дня, тижня, року), залучення рухової активності, оздоровчого впливу мистецтва й праці, на забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя з учнями» [2, с. 71]. Визначальним у цьому процесі є методична системна підготовка майбутніх викладачів біології до навчання здоров'язбережувальних технологій у вищому навчальному закладі.

Необхідність виділення основних компонентів здоров'язбережувальних технологій у освітньому середовищі вищого педагогічного навчального закладу визначається необхідністю конкретизації напрямів підготовки майбутніх учителів біології не тільки як професіоналів-предметників, але і як фахівців, здатних формувати високий рівень культури здоров'я в школярів у подальшій педагогічній діяльності.

Ґрунтовними в цьому напрямі є дослідження Н.К. Смірнова. Серед здоров'язберігаючих технологій, яким потрібно навчати у вищих освітніх установах, автор виділяє кілька груп, у яких використовується різний підхід до охорони здоров'я, а, відповідно, і різні форми роботи [6, с. 127].

Першим компонентом здоров'язбережувальних технологій у освітньому середовищі вищого педагогічного навчального закладу автор виділяє *медико-гігієнічні технології*. Установою, на базі якої здійснюється цей напрям підготовки майбутніх викладачів біології, має стати «Студентський санаторій-профілакторій» Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка. Це спільна діяльність педагогів і медичних працівників, до якої належать: проведення заходів щодо санітарно-гігієнічної освіти студентів і педагогічного складу; організація

профілактичних заходів напередодні епідемій (грипу); надання консультативної та невідкладної медичної допомоги; контроль і допомога в забезпеченні належних гігієнічних умов життя студентів; вирішення ряду інших завдань, що відносяться до компетенції працівників медичної служби санаторію-профілакторію.

До другої групи належать *фізкультурно-оздоровчі технології* (ФОТ), які спрямовані на фізичний розвиток студентів. Реалізуються вони на заняттях із фізичного виховання та секціях, на позаурочних спортивно-оздоровчих заходах.

До третьої групи належать *екологічні здоров'язберезувальні технології* (ЕЗТ), які спрямовані на створення екологічно оптимальних умов життя і діяльності людей, гармонійних взаємин із природою.

До четвертої групи належать *технології забезпечення безпеки життєдіяльності* (ТЗБЖ). Їх реалізація відбувається в тісній співпраці з фахівцями з охорони праці, захисту в надзвичайних ситуаціях, пожежної інспекції тощо. Оскільки збереження здоров'я розглядається при цьому, як збереження життя, вимоги та рекомендації цих фахівців підлягають обов'язковій інтеграції в загальну систему здоров'язберезувальних технологій.

До п'ятої групи належать *здоров'язберезувальні освітні технології* (ЗОТ), які поділяються на три підгрупи:

а) *організаційно-педагогічні* (ОПТ), що визначають структуру навчального процесу, сприяють запобіганню стану перевтоми і гіподинамії та інших дезадапційних станів;

б) *психолого-педагогічні технології* (ППТ), пов'язані з безпосередньою роботою на заняттях. Сюди ж входить і психолого-педагогічний супровід усіх елементів освітнього процесу;

в) *навчально-виховні технології* (НВТ), що включають програми з навчання турботі про своє здоров'я та формування культури здоров'я студентів, мотивації їх до ведення здорового способу життя, попередження шкідливих звичок, які передбачають також проведення організаційно-виховної роботи зі студентами після занять.

Окреме місце займають ще дві групи технологій, традиційно реалізовані поза вищого навчального закладу, але які останнім часом усе частіше включаються у його позаурочну роботу:

- *соціально-адаптуючі і особистісно-розвиваючі технології* (САОРТ) – формування та зміцнення психологічного здоров'я студентів; підвищення ресурсів психологічної адаптації особистості (соціально-психологічні тренінги, програми соціальної та сімейної педагогіки);

- *лікувально-оздоровчі технології* (ЛОТ) – складають самостійні медико-педагогічні області знань: лікувальну педагогіку і лікувальну фізкультуру, вплив яких забезпечує відновлення фізичного здоров'я студентів.

Глибокому аналізу базової моделі системної комплексної роботи зі збереження й зміцнення здоров'я у вищому навчальному закладі, присвячені роботи М.А. Крикунової [3, с. 95]. Серед основних компонентів

здоров'язбережувальних технологій у освітньому середовищі вищого педагогічного навчального закладу автор виділяє наступні:

1. Технології організації здоров'язбережувальної інфраструктури освітніх установ. Блок включає формування у студентів знань стосовно:

– гігієнічних норм і вміння аналізувати відповідність стану навчальних корпусів і приміщень закладу освіти;

– оснащеності спортивних залів необхідним обладнанням та інвентарем;

– наявності й належному оснащенні медичного кабінету;

– наявності й належному оснащенні їдальні навчального закладу;

– організації якісного харчування;

2. Технології організації раціонального навчального процесу. Блок включає формування у студентів знань стосовно:

– дотримання гігієнічних норм і вимог до організації і обсягу навчального та позанавчального навантаження (домашнього завдання) на всіх етапах навчання;

– використання методів і методик навчання, адекватних віковим можливостям і особливостям учнів і студентів;

– введення будь-яких інновацій тільки під контролем фахівців;

– суворе дотримання всіх вимог до використання технічних засобів у навчанні (комп'ютер, аудіовізуальні засоби);

– раціональну та відповідну вимогам організацію занять активно-рухового характеру;

– індивідуалізацію навчання (облік індивідуальних особливостей організму), робота за індивідуальними програмами.

Реалізація цього блоку створює умови для зняття перевантаження, нормального чергування праці та відпочинку, підвищення ефективності навчального процесу, зняття надмірного функціонального напруження і втоми.

3. Технології організації фізкультурно-оздоровчої роботи. Блок включає формування у студентів знань стосовно:

– повноцінної та ефективної роботи у всіх групах здоров'я (на заняттях із фізичного виховання, секціях),

– організацію ЛФК;

– організацію динамічних змін;

– створення умов для роботи спортивних секцій;

– регулярного проведення спортивно-оздоровчих заходів.

Правильно організована фізкультурно-оздоровча робота може стати основою раціональної організації рухового режиму учнів та студентів, сприяти нормальному фізкультурному розвитку та руховій підготовленості, дозволить підвищити адаптивні можливості організму, стане засобом збереження і зміцнення здоров'я.

4. Технології організації просвітницько-виховної роботи, спрямованої на формування цінності здоров'я та здорового способу життя. Блок включає

формування у студентів знань стосовно методики організації та проведення:

- освітніх програми, спрямованих на збереження та заощадження здоров'я;

- лекцій, бесід, консультацій з проблем збереження здоров'я та профілактики шкідливих звичок;

- проведення «Днів здоров'я», свят;

5. Технології організації системи просвітницької та методичної роботи з викладачами і фахівцями для підвищення кваліфікації працівників навчального закладу небіологічних напрямів підготовки та батьківськими колективами. Блок включає формування у студентів знань стосовно методики організації та проведення:

- лекцій, семінарів, консультацій, курсів з питань здоров'язбереження;

- використання науково-методичної літератури;

- залучення викладачів-предметнів небіологічного профілю до спільного проведення спортивних змагань.

6. Технології організації системи профілактики та динамічного спостереження за станом здоров'я. Блок включає формування у студентів знань стосовно методик:

- використання рекомендованих і затверджених методів профілактики захворювань, що не вимагають постійного спостереження лікаря (вітамінізація, профілактика порушень постави та зору);

- регулярного аналізу стану здоров'я студентів;

- регулярного аналізу результатів динамічних спостережень за станом здоров'я студентів;

- створення системи комплексної педагогічної, психологічної та соціальної допомоги студентам;

- залучення медичних працівників до реалізації всіх компонентів роботи зі збереження і зміцнення здоров'я студентів.

Висновок. Таким чином, сутність підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до використання здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності пов'язана з урахуванням зміни пріоритетів розвитку суспільства, з підвищенням вимог до особистості майбутнього вчителя природничих дисциплін; міждисциплінарним характером проблеми здоров'я та здоров'язбереження в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, із зацікавленістю суспільства у висококваліфікованих учителях природничих дисциплін, здатних до використання здоров'язбережувальних технологій, як гарантії їхньої успішної професійної кар'єри та конкурентоспроможності на ринку праці. Визначено основні структурні компоненти здоров'язбережувальних технологій у освітньому середовищі вищого педагогічного навчального закладу.

Список використаних джерел

1. Бобрицька В.І. Теоретичні і методичні основи формування здорового способу життя у майбутніх учителів у процесі вивчення природничих наук : дис. доктора пед. наук : 13.00.04 / Бобрицька Валентина Іванівна. – К., 2006. – 462 с.

2. Іонова О.М. Здоров'язбереження особистості як психолого-педагогічна проблема / О. М. Іонова, Ю. С. Лукьянова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія за редакцією проф. Єрмакова С. С. – Харків: ХДАДМ, 2009. – ХХІІІ – №1. – С. 69–72.

3. Крикунова М.А. Здоровьесберегающая система образовательного учреждения / М.А. Крикунова. – Саратов : СГУ, 2010. – 194 с.

4. Кучма В.Р. Современные гигиенические подходы к оценке влияния образовательных технологий на здоровье детей и подростков / В.Р. Кучма, М.И. Степанова // Здоровье населения и среда обитания.– 2002. – № 2. – С. 1–4.

5. Науменко Ю.В. Здоровьесберегающая деятельность школы / Ю.В. Науменко // Педагогика. – 2005. – № 6. – С. 37–44.

6. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии и психология здоровья в школе / Н. К. Смирнов. – [2-е изд.]. – М. : Аркти, 2006. – 320 с.

7. Соловьева Н.И. Здоровьесберегающая система образования в обеспечении формирования культуры здорового образа жизни учащихся : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Н. И. Соловьева. – Ставрополь, 2005. – 23 с.

8. Тихомирова Л.Ф. Теоретико - методические основы здоровьесберегающей педагогики : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Тихомирова Людмила Федоровна. – Ярославль, 2004. – 339 с.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2015

Дяченко-Богун М.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко,
Украина

ОСНОВНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье раскрываются подходы к определению понятия «здоровьесберегающие технологии», проанализированы структурные характеристики и основные компоненты методической системы обучения здоровьесберегающим технологиям в образовательной среде высшего педагогического учебного заведения.

Ключевые слова: здоровьесберегающие технологии, здоровьесберегающая образовательная среда, компоненты здоровьесберегающих технологий.

Dyachenko-Bohun M.

Poltava national pedagogical University named after V. G. Korolenko, Poltava, Ukraine

MAIN COMPONENTS KEEPS HEALTH TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATIONAL INSTITUTION

In the article the approaches to the definition of "Health-Technologies", analyzes the structural characteristics and main components of methodical system of healthy learning technologies in the educational environment of higher educational institution. Concretized areas of training future teachers of biology not only as a professional for subject, but as professionals able to generate a high level of health culture in students for further educational activities. Among the technologies of healthy who need to teach in higher educational institutions highlighted several groups, which use a different approach to health care, and, accordingly, different forms of work.

Key words: health-technologies, healthy educational environment, the components of health technologies.